

O'ZBEK TILINING IZOHLI LUG'ATIGA QISHLOQ XO'JALIGI SOHASIGA OID
TERMINLARNING KIRITILISHI BO'YICHA TAVSIYALAR

Bo'riyev Jamshid Xudoyberdiyevich

Termiz davlat universiteti o'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15392036>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbek tilining izohli lug'ati (O'TIL) tarkibiga qishloq xo'jaligi sohasiga oid terminlarni kiritish zarurati, mavjud holat va taklif etilayotgan yondashuvlar bayon etiladi. Tahlil asosida mavjud izohli lug'atlarda ushbu sohaga oid leksik birliklarning cheklangan aks etishi aniqlanadi. Shuningdek, terminlarni lug'atga qo'shish mezonlari va usullari bo'yicha ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: O'TIL, terminologiya, qishloq xo'jaligi leksikasi, atamashunoslik, izohli lug'at, tavsiya.

Kirish (Introduction) Til - millatning bilim va madaniyat xazinasini saqlovchi asosiy vosita hisoblanadi. Har bir soha, xususan, qishloq xo'jaligi o'zining maxsus leksik qatlami - terminlariga ega. O'zbek tili taraqqiyotida qishloq xo'jaligiga oid terminlarning izohli lug'atlar tarkibiga kiritilishi muhim masalalardan biridir. Chunki bu sohaga doir so'zlar nafaqat amaliyotda, balki ilmiy tadqiqotlar, ta'lim, rasmiy hujjatlarda keng qo'llaniladi.

Hozirgi izohli lug'atlarda ko'plab qishloq xo'jalik terminlari mavjud emas yoki umumiy tarzda izohlangan. Bu esa mutaxassislar, o'qituvchilar, tarjimonlar va talabalar uchun ma'no noaniqligini keltirib chiqaradi. Shu bois maqolada O'TIL tarkibiga sohaga doir terminlarni ilmiy asosda kiritish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Metod (Method) Mazkur tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

1. **Leksik tahlil:** O'TILdagi mavjud qishloq xo'jaligi terminlari o'rganildi.
2. **Taqqoslash:** Qishloq xo'jaligi atamaları lug'ati va O'TIL o'rtasida terminlar solishtirildi.
3. **Deskriptiv metod:** Terminlar izohlari shaklan va mazmunan tahlil qilindi.
4. **Ekspert yondashuvi:** Soha mutaxassislarining fikrlari asosida terminlar saralandi.
5. **Tavsiyaviy metod:** Yangilik kiritish va lug'at tuzilmasini takomillashtirish bo'yicha yo'l-yo'riqlar ishlab chiqildi.

Tahlil manbalari sifatida:

- "O'zbek tilining izohli lug'ati" (2006-2008 yillar, 1-5 jild)

- "Qishloq xo'jaligi atamallari izohli lug'ati" (2014)
- Rasmiy qonun va me'yoriy hujjatlar (Lex.uz)
- Tilshunoslikka oid ilmiy maqolalar va lug'atlar

Natijalar (Results)

1. O'TILdagi mavjud terminlar holati:

O'TILda mavjud bo'lgan qishloq xo'jaligi terminlari soni cheklangan va ko'pchilik hollarda ularning izohlari umumiy, ba'zan esa ma'nosizdir:

Misollar:

- **Urug':** Umumiy biologik ta'rif, agrar kontekstda izoh yo'q.
- **Hosil:** Tushum ma'nosida izohlangan, lekin agrotexnik jihatlar yoritilmagan.
- **Shudgor:** Faqat yer haydash ma'nosida izohlangan, texnik tafsilotlar yo'q.

Guruh	Terminlar	Holati
Agrotexnika	mulchalash, agrofon, agromelioratsiya	Yo'q
Chorvachilik	zoogigiyena, boqimandalik, naslchilik	Yo'q yoki notanish
Mexanizatsiya	sirtshudgor, rotovator, agregatlash	Yo'q

Izohlashdagi muammolar:

- Terminlar xalq tiliga yaqinlashtirib izohlangan.
- Texnik va ilmiy jihatlar ko'rsatilmagan.
- Tarjimalar notog'ri berilgan holatlar mavjud.

Muhokama (Discussion)

Qishloq xo'jaligi sohasidagi terminlarning izohli lug'atga kiritilishi bir necha tamoyillarga asoslangan bo'lishi lozim:

1. **Ilmiylik:** Har bir termin fan asosida izohlanishi kerak.
2. **Aktuallik:** Termin ommalashgan va sohada faol ishlatilayotgan bo'lishi kerak.
3. **Sistematilik:** Terminlar tematik guruhlar asosida kiritilishi maqsadga muvofiq.
4. **Izoh aniqligi:** Har bir so'z uchun qisqa, lo'nda va aniqligi yuqori bo'lgan izoh berilishi shart.

5. **Moslashuvchanlik:** Zamonaviy texnologiyalarga oid yangi terminlar ham doimiy kiritib borilishi kerak.

Shuningdek, O‘TIL tuzuvchilari va terminologlar o‘rtasida hamkorlik muhim. Fanlararo yondashuv orqali tilshunoslar agronomlar, chorvachilik mutaxassislari bilan birgalikda izohlarni aniqlashtirishlari zarur. Qishloq xo‘jaligi sohasiga oid terminlarning O‘zbek tilining izohli lug‘atiga kiritilishi:

- tilni boyitadi;
- ilmiy va amaliy faoliyatni yengillashtiradi;
- tilning funksional imkoniyatlarini kengaytiradi.

Tavsiya etiladigan chora-tadbirlar:

1. O‘TIL tuzishda sohaviy ekspertlar ishtirokini ta’minlash.
2. Har yili dolzarb sohalar bo‘yicha yangi terminlar monitoringini olib borish.
3. Lug‘at tarkibini onlayn platforma asosida ochiq takliflar bilan boyitish.
4. Qishloq xo‘jaligi bo‘yicha darsliklar, maqolalar, risolalar asosida terminlar tanlash.

5. Izoh berishda terminning fan sohasidagi roli, texnik va amaliy jihatlarini ko‘rsatish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 1–5-jild. – T.: FAN, 2006.
2. Qishloq xo‘jaligi atamaları izohli lug‘ati. – T.: Akademnashr, 2014.
3. O‘zbekiston Respublikasining "Davlat tili to‘g‘risida"gi qonuni. – Lex.uz
4. Rustamov E. O‘zbek terminologiyasining shakllanishi. – T.: O‘qituvchi, 2011.
5. Til va jamiyat jurnali. – T.: 2020–2024 yillar sonlari.
6. Internet manbalari: Norma.uz, Til.gov.uz
7. Jamshid, B. R. (2022). YOZUVCHI ERKIN AZAMNING OGZAKI NUTQQA XOS LEKSIK VA GRAMMATIK VOSITALARDAN USLUBIY FOYDALANISH MAHORATI. Евразийский журнал академических исследований, 2, 169-174.
8. Jamshid, B. (2021). EXPRESSION OF DESCRIPTIVE ORAL UNITS IN THE WORKS OF ERKIN AZAM. In Archive of Conferences (pp. 80-83).
9. Farogat, N., & Jamshid, B. (2021). THE TRAGEDY OF FREEDOM. In Archive of Conferences (Vol. 25, No. 1, pp. 172-174).

10. Бўриев, Ж. MAXTUMQULI MISRALARIDA GO 'ZALLIK TUSHUNCHASI. NRJ, 1, 377-379.
11. Jamshid, B. R. (2024). BIR VA KO'P MA'NOLI QISHLOQ XO'JALIGI TERMINLAR TAVSIFI.